

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.55>

## **ПРИМУС ЯК ЦИВІЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ГАРАНТІЯ: ДЕКЛАРОВАНА МЕТА І РЕАЛЬНА ДІЄВІТЬ**

**Зленко С.М.,**

*аспірант кафедри правосуддя та філософії  
Сумського національного аграрного університету  
ORCID: 0009-0005-4946-1021  
e-mail: z.serhii@gmail.com*

**Зленко С.М. Примус як цивільна процесуальна гарантія: декларована мета і реальна дієвість.**

У статті здійснено огляд наукових напрацювань щодо суті та правової природи процесуального примусу як правового інституту. Надана оцінка сучасного стану даного інституту в контексті його дієвості.

Зазначається, що фактична реальність під час відправлення правосуддя характеризується існуванням непоодиноких випадків демонстрації недобросовісності та несумлінності з боку учасників справи під час реалізації власних прав та виконання обов'язків, у зв'язку з чим у законі передбачені заходи процесуального примусу, як засоби протидії цьому. Ці процесуальні гарантії покликані забезпечити дотримання процесуального порядку вирішення спору і, як наслідок, сприяти виконанню завдання цивільного судочинства шляхом обмеження у тій чи іншій формі свободи певної особи-порушника, впливу на його свідомість та поведінку.

Одночасно автором підкреслюється, що судочинство не зводиться до обов'язкового застосування інституту процесуального примусу. Крім того, в ряді випадків, в контексті дієвості заходів примусу, спостерігається невідповідність форми меті, що у свою чергу породжує обґрунтовані сумніви у їх здатності попереджувати виникнення процесуальних ускладнень у ході здійснення судочинства або ж оперативно усувати наслідки таких ускладнень. Це дозволяє вести мову про декларативність інституту процесуального примусу у його сучасному форматі.

Констатується, що на забезпечення добросовісного виконання учасниками справи своїх процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами, унеможливлення створення протиправних перешкод у здійсненні судочинства можна спрямувати інші процесуальні засоби, оминаючи при цьому взаємодію у формі примусу з тією особою, в інтереси якої явно не входить об'єктивний розгляд справи.

Висловлена критична думка щодо доречності використання у даному контексті лінгвістичної конструкції «примус», оскільки останній в ряді випадків виконує каральну функцію, що не узгоджується з декларованою метою його існування.

Натомість автором запропоновано згрупувати у окремий інститут всі цивільні процесуальні правові засоби, об'єднані визначеною метою, з подальшим відображенням їх переліку в певному структурному елементі ЦПК (розділ, глава тощо).

**Ключові слова:** процесуальний примус, цивільний процес, процесуальні гарантії, завдання судочинства, ефективність, правовий засіб, зловживання правом.

**Zlenko S.M. Coercion as a civil procedural guarantee: declared goal and real effectiveness.**

The article reviews scientific developments on the essence and legal nature of procedural coercion as a legal institution. An assessment of the current state of this institution in the context of its effectiveness is provided.

It is noted that the actual reality during the administration of justice is characterized by the existence of frequent cases of demonstration of bad faith and dishonesty on the part of the participants in the case during the exercise of their own rights and the performance of their duties, in connection with which the law provides for measures of procedural coercion as a means of counteracting this. These procedural

guarantees are designed to ensure compliance with the procedural order of dispute resolution and, as a result, contribute to the fulfillment of the task of civil justice by restricting in one form or another the freedom of a certain offender, influencing his consciousness and behavior.

At the same time, the author emphasizes that judicial proceedings are not reduced to the mandatory application of the institute of procedural coercion. In addition, in a number of cases, in the context of the effectiveness of coercive measures, there is a discrepancy between the form and the purpose, which in turn raises reasonable doubts about their ability to prevent the emergence of procedural complications in the course of judicial proceedings or to promptly eliminate the consequences of such complications. This allows us to speak of the declarative nature of the institute of procedural coercion in its modern format.

It is stated that other procedural means can be used to ensure the conscientious performance by the participants in the case of their procedural duties, to stop the abuse of rights, and to prevent the creation of unlawful obstacles to the conduct of justice, while avoiding interaction in the form of coercion with a person whose interests clearly do not include an objective consideration of the case.

A critical opinion is expressed regarding the appropriateness of using the linguistic construction «coercion» in this context, since the latter in a number of cases performs a punitive function, which is inconsistent with the declared purpose of its existence.

Instead, the author proposed to group into a separate institution all civil procedural legal means united by a specific purpose, with the subsequent reflection of their list in a certain structural element of the Code of Civil Procedure of Ukraine (section, chapter, etc.).

**Key words:** procedural coercion, civil procedure, procedural guarantees, task of justice, effectiveness, legal mean, abuse of right.

**Постановка проблеми.** В ході здійснення своєї процесуальної діяльності суд апіорі орієнтований на виконання завдання цивільного судочинства, тобто на справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Однак, загальновідомим є те, що фактична реальність під час відправлення правосуддя характеризується існуванням непоодиноких випадків демонстрації недобросовісності та несумлінності з боку учасників справи під час реалізації власних прав та виконання обов'язків. Це, зазвичай, призводить до виникнення низки процесуальних ускладнень, створення перешкод у здійсненні судочинства, випадків зловживання правом або ж ігнорування процесуальних обов'язків.

Очевидно, що протидія переліченим явищам є однією із ключових задач, яку необхідно вирішити під час відправлення правосуддя, оскільки без цього під загрозою буде, власне, воно само в єдино допустимому форматі – справедливе.

Оскільки будь-який спір у тій або іншій мірі характеризується конфліктністю, його учасникам не завжди вдається «тримати» власну процесуальну поведінку в рамках встановлених правил. Відсутність процесуальної дисципліни, використання прийомів щодо обходу правових приписів, намагання ухилитись від виконання покладеного на учасника справи процесуального обов'язку ускладнює відправлення правосуддя та може негативно вплинути на його якість у підсумку.

Одним з інструментів протидії зазначеним негативним явищам реальності законодавцем визначено заходи процесуального примусу. Ці процесуальні гарантії покликані забезпечити дотримання процесуального порядку вирішення спору і, як наслідок, сприяти виконанню завдання цивільного судочинства шляхом обмеження у тій чи іншій формі свободи певної особи-порушника, впливу на його свідомість та поведінку.

Однак, зважаючи на сучасний стан правосуддя у цивільних справах та особливості суспільних реалій, в тому числі в частині стану суспільної правосвідомості, доречним видається поставити питання про актуальність інституту процесуального примусу у цивільному судочинстві в контексті його дієвості як процесуальної гарантії. Відтак, подальші наукові розвідки даного інституту як елементу системи процесуальних гарантій не втрачають своєї актуальності, а отже окреслений предмет становить безпосередній інтерес для дослідників.

**Мета дослідження.** Метою нашого дослідження є аналіз існуючих наукових напрацювань щодо суті та правової природи процесуального примусу як правового інституту, оцінка його сучасного стану на предмет дієвості, виявлення вад та формування авторської думки з цього приводу.

**Стан опрацювання проблематики.** Тематика процесуального примусу у цивільному судочинстві була предметом досліджень низки українських науковців, зокрема: В.О. Кучера, В.М. Парасюка, Р.А. Бориславського, К.В. Куцик, Л.А. Корунчак, М.О. Гетманцева, І.М. Лукіної, О.В. Рожнова, Ю.С. Суліковського, Ю.В. Іщенка та інших. Також питання процесуального примусу досліджувалось науковцями і в інших галузях процесуального права, зокрема, адміністративного і господарського (С.В. Осауленко, М.М. Сливка, Т.М. Слободяник, Г.М. Будурова та інші). Проте єдність з приводу даного питання у науковому середовищі все ще відсутня. Саме неоднозначність розуміння суті процесуального примусу та особливості його правової природи зумовлюють актуальність подальших наукових досліджень цього інституту.

**Виклад основного матеріалу.** При дослідженні окресленого питання видається слушним спершу торкнутись загального розуміння поняття «примус». З цього приводу у Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено: «Примус – натиск із чийогось боку; зумовлена кимсь або чимсь необхідність діяти певним способом, незалежно від бажання; натиск, обумовлений законом.» [1, с. 1124].

У теорії ж права загалом під примусом розуміють конкретні засоби впливу, які пов'язані з обмеженням в тій чи іншій формі свободи особи [2, с. 66].

Примуси за юридичною природою вирізняються поміж інших правових інститутів відповідним арсеналом методів, спрямованих на беззаперечну дію на користь держави, за допомогою наявної можливості пригнічувати, гальмувати інтереси і мотиви антисоціальної та ін. поведінки, впливаючи психологічно, матеріально або фізично уповноваженими органами і посадовцями держави [3, с. 321].

Законодавець у ч. 1 ст. 143 ЦПК України заходами процесуального примусу визначив процесуальні дії, що вчиняються судом у визначених цим Кодексом випадках з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства [4].

Юридична наука також насичена напрацюваннями безпосередньо з питань процесуального примусу, які заслуговують на увагу в межах даного дослідження.

Вітчизняні науковці-правники В.О. Кучер, В.М. Парасюк, Р.А. Бориславський, досліджуючи правову природу заходів процесуального примусу в цивільному процесі, висловили думку, що такі заходи є формою цивільно-процесуальної відповідальності учасників процесу за невиконання процесуальних обов'язків [5, с. 12].

Працюючи також в цьому ж напрямку Л.А. Корунчак визначила, що процесуальний примус є різновидом примусу державного, має подвійну природу; правовий та примусовий характер; специфічну форму правозастосовної діяльності; застосовується спеціально уповноваженим державним органом; спрямований на встановлення та дотримання гомеостазу прав та інтересів учасників процесу [6, с. 162].

К.В. Куцик теж вважає процесуальний примус різновидом державного примусу, розцінює його як невід'ємну складову механізму цивільного процесуального регулювання [2, с. 68]. В ході дослідження заходів процесуального примусу в цивільному судочинстві науковиця запропонувала власні варіанти їх розуміння. Згідно одного з них заходи процесуального примусу в цивільному судочинстві – це встановлені законом процесуальні дії, що застосовуються судом до осіб, які порушують встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню цивільного судочинства, що не тягнуть для них негативних наслідків майнового характеру [2, с. 82]. Згідно іншого – цивільним процесуальним примусом є фізичний або моральний (психологічний) вплив держави на учасників цивільного процесу та інших осіб, присутніх у залі судового засідання, для забезпечення їх належної поведінки під час розгляду цивільної справи, який у вигляді встановлених законом правообмежень застосовується безпосередньо судом або за його дорученням іншими уповноваженими особами у випадках, коли авторитет закону та суду і переконання в необхідності виконання нормативних приписів виявляються недостатніми [7, с. 120].

В контексті наведеного додатково зазначимо, що характеризуючи державний примус загалом Ю.О. Ровинський відмічав його персоніфікованість. Науковець вважає, що державний примус являє собою зовнішній вплив на суб'єкта з метою примусити його виконувати правові приписи, не допустити нових порушень, виховати винну особу і оточуючих. Цілі, заради яких застосовують примус, досягаються шляхом впливу на моральну, майнову, організаційну та фізичну сферу кон-

кретного суб'єкта права [8, с. 37]. Ю.О. Ровинським державний примус було визначено як метод впливу держави на свідомість і поведінку осіб, на особу та майно суб'єктів правових відносин, з метою забезпечення належної реалізації права, попередження правопорушень, покарання та виправлення правопорушників, поновлення порушених прав, який застосовується державними органами відповідно до їхньої компетенції незалежно від волі та бажання юридично зобов'язаних суб'єктів [8, с. 37].

І.М. Лукиною було запропоновано вважати заходами процесуального примусу нормативно визначені способи впливу як майнового, так і немайнового характеру на учасників процесу, які скоїли процесуальні правопорушення. Підставою застосування заходів процесуального примусу є порушення встановлених у суді правил, у тому числі й тих, що встановлюються безпосередньо судом [9, с. 7].

О.В. Рожнов зазначає, що цивільний процесуальний примус – це сукупність передбачених ЦПК України заходів примусового впливу, які покликані забезпечити виконання обов'язків учасниками процесу та належне виконання завдань цивільного судочинства [10, с. 81]. В розвиток своїх міркувань названий дослідник одночасно зауважує, що процесуальний примус є широким поняття, яке включає різні за ступеню правові обмеження. Він повинен, по-перше, мати певні межі ефективності в механізмі правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин, тобто бути оптимальним за результатами свого правового впливу. По-друге, загальна направленість примусу повинна визначатися завданнями, які стоять перед судочинством (ст. 2 ЦПК України) [10, с. 81].

Підсумовуючи наведені наукові підходи можна відзначити безумовну слушність розуміння примусу процесуального як різновиду державного примусу. Разом з тим підкреслимо, що особливості правової природи цивільних процесуальних правовідносин наділяють його рядом специфічних властивостей.

Перш за все особливо важливою обставиною для розуміння суті інституту процесуального примусу є той факт, що його існування, а точніше його застосування не є самоціллю. Судочинство не зводиться до обов'язкового застосування такого інституту. За задумом його вжиття стає необхідним тоді, коли порушується нормальний рух процесу, виникає певний збій, усунути який шляхом застосування альтернативних не примусових засобів не видається можливим.

Передбачивши для невизначеного кола осіб, як учасників цивільних процесуальних правовідносин, широкі права, держава вважала, що такі права будуть використовуватись у відповідності до їх призначення. А діяльність відповідних суб'єктів буде, серед іншого, спрямована на недопущення використання власних суб'єктивних прав на шкоду законним інтересам інших осіб. Наслідки можливих випадків відхилення від такої моделі поведінки мають нейтралізовуватись або взагалі попереджуватись у цивільному процесі застосуванням примусу.

Отже, з урахуванням змісту ч. 1 ст. 143 ЦПК України процесуальний примус «вступає в гру» там де в недостатній мірі спрацювали як методи виховного характеру так і методи переконання, не зміг вплинути належним чином авторитет держави в особі суду, з метою:

- спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил;
- спонукання відповідних осіб до добросовісного виконання процесуальних обов'язків;
- припинення зловживання правами;
- запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства.

За задумом законодавця досягнення окреслених цілей має забезпечуватись шляхом застосування судом попередження; видалення із залу судового засідання; тимчасового вилучення доказів для дослідження судом; приводу; штрафу (ч. 1 ст. 144 ЦПК України).

Зауважимо, що до сьогоднішнього дня у науковому середовищі існують дві різні думки щодо того, чи варто розцінювати процесуальний примус як вид юридичної відповідальності. Це питання постає особливо актуально відносно такого виду примусу як штраф. І справді, чи можна тлумачити його інакше як санкцію за вчинене порушення закону?

Як відомо правопорушення може виражатись як у формі дії так і бездіяльності. Застосування ж заходів процесуального примусу можливе також як реакція на активність або ж пасивність певного суб'єкта. На нашу думку не вбачається можливим визначити принципові відмінності у даному випадку: штраф як вид юридичної відповідальності і штраф як вид процесуального примусу мають однакову правову природу, незважаючи на відмінність їх декларованої мети – каральної та спонукальної, відповідно.

Ми ж вважаємо за можливе приєднатись до висловленої Л.А. Корунчак та О.В. Рожновим думки про те, що заходи процесуального примусу мають бути оптимальними. Слушно наголошено, що процесуальний примус включає різні за ступенем правові обмеження, оскільки повинен мати певні межі ефективності в механізмі правового регулювання процесуальних правовідносин, щодо яких застосовується, бути оптимальним за результатами свого правового впливу [6, с. 164]. При цьому єдиним критерієм оптимальності може виступати здатність засобу забезпечити досягнення бажаного результату. У ситуації зі штрафом його спроможність здійснювати спонукаючий або ж попереджувальний вплив залишається під питанням. Так само його застосування навряд чи здатне полегшити і прискорити виконання завдання цивільного судочинства.

За приписами ч. 1 ст. 148 ЦПК України штраф може бути застосований судом у таких випадках:

- 1) невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу;
- 2) зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству;
- 3) неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин;
- 4) невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів, ненадання копії відзиву на позов, апеляційну чи касаційну скаргу, відповіді на відзив, заперечення іншому учаснику справи у встановлений судом строк;
- 5) порушення заборон, встановлених частиною дев'ятою статті 203 цього Кодексу.

Під час здійснення судового контролю за виконанням судового рішення суд може стягнути в дохід державного бюджету з відповідача, боржника чи їх керівників (якщо відповідач, боржник є юридичною особою) штраф у сумі від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [4].

Аналіз наведеного дозволяє зазначити, що у переважній більшості перелічених випадків законодавцем описано порушення закону, яке вже звершилось. Тобто, за великим рахунком, обґрунтованим видається ставити питання про настання юридичної відповідальності для особи-порушника. Разом з тим, накладення штрафу на особу не завжди сприятиме виконанню нею відповідного обов'язку, хоча ж саме в цьому і полягає мета заходів процесуального примусу. Якщо ж за допомогою певного заходу не вдасться забезпечити ефект сприяння то і процесуальні ускладнення так само не вдасться ліквідувати. Як наслідок, загроза виконанню завдання цивільного судочинства не зникає. Збій у процесі відправлення правосуддя притягненням певної особи до юридичної відповідальності не усувається.

Таким чином, приходимо до висновку, що даний захід є формою цивільно-процесуальної відповідальності, а отже узгоджується із запропонованим В.О. Кучером, В.М. Парасюком, Р.А. Бориславським Ю.О. Ровинським баченням заходу процесуального примусу, оскільки він спрямований в першу чергу на покарання.

В той же час, сутність штрафу як заходу процесуального примусу іде в розріз із підходом, запропонованим К.В. Куцик, згідно якого не природним є для такого заходу породження для особи несприятливих наслідків майнового характеру. Вважаємо прийнятним для себе долучитися саме до такої позиції, оскільки погіршення майнового становища – це санкція за допущене порушення. Однак, декларована мета процесуального примусу є іншою.

Вбачається також невідповідність форми меті і щодо функціональності інших заходів процесуального примусу. Наприклад, є питання щодо співвідносності видалення із залу судового засідання із правом на судовий захист, правом бути почутим. Так само привід свідка не зможе забезпечити чи гарантувати виконання ним обов'язку щодо надання правдивих показань про відомі йому обставини.

Викладене дає підстави для сумнівів у здатності встановлених законом заходів процесуального примусу попереджувати виникнення процесуальних ускладнень у ході здійснення судочинства у цивільних справах і так само у здатності оперативно усунути наслідки таких ускладнень. За таких обставин складається враження про декларативність інституту процесуального примусу у його сучасному форматі.

Очевидно, що на забезпечення добросовісного виконання учасниками справи своїх процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами, унеможливлення створення протиправних

перешкод у здійсненні судочинства можна спрямувати інші процесуальні засоби, оминаючи при цьому взаємодію у формі примусу з тією особою, в інтереси якої явно не входить об'єктивний розгляд справи.

Спонукальний вплив та виконання функції гарантування під час вирішення спору у судовому порядку забезпечують у більшій мірі інші засоби процесуального характеру, які позбавлені ознак примусовості, однак здатні ускладнити досягнення бажаного недобросовісним учасником справи і навпаки підвищити вірогідність успіху для дисциплінованої і сумлінної особи. Мова йде про такі засоби як: залишення заяви без руху або без розгляду, покладення судових витрат, розгляд справи за наявними доказами, додаткове витребування у третіх осіб документів і відомостей з предмету спору, винесення окремої ухвали і т.п. Також доречним видається розглянути можливість запровадження у виняткових випадках такого засобу як відмова у задоволенні позову із подальшою заборорою оскарження рішення суду першої інстанції у разі систематичного зловживання правом особою та/або встановлення факту умисного знищення нею доказів.

Життєздатним та прийнятним, з урахуванням змісту загальних засад цивільного судочинства, суті його завдання, видається правило: «Сумлінним бути безпечно і вигідно». Добросовісне користування правами та виконання обов'язків має стати необхідною умовою досягнення бажаного результату у спорі. І навпаки, недотримання приписів закону має виключати можливість отримання з цього зиску.

Підсумовуючи зазначимо, що загалом, на нашу думку, інститут процесуального примусу у сучасному форматі заслуговує також і критичної оцінки. Єдине завдання задля якого є виправданим існування саме такого «примусу» – це підтримання встановленого порядку під час судового розгляду та виконання встановлених у суді правил. В решті випадків такий «примус» бажаного ефекту не дає.

У зв'язку з цим слушною видається постановка питання про доречність використання взагалі у даному контексті лінгвістичної конструкції «примус». Фактично має місце ситуація, за якої у ряді випадків «примус» не примушує, а карає, що очевидно не узгоджується з декларованою метою його існування.

За таких обставин більш логічним, на наш погляд, виглядало б групування у окремий інститут всіх цивільних процесуальних правових засобів, об'єднаних визначеною метою, з подальшим відображенням їх переліку в певному структурному елементі ЦПК (розділ, глава тощо). При цьому, очевидно, варто уникати визначення примусовості як ключової ознаки-орієнтира для класифікації відповідних правових засобів.

**Висновки.** Подальші наукові дослідження з даної тематики видаються актуальними та затребуваними в умовах сучасності, оскільки питання гарантування у процесуальному праві, в тому числі щодо форм і способів його здійснення, є багатоаспектним та навіть подекуди контраверсійним.

В ході дослідження підкреслено, що існування інституту примусу у цивільному процесі, а точніше його застосування не є самоціллю. Відмічено також, що згідно класичного розуміння примус спрямовується на беззаперечну дію на користь держави, за допомогою наявної можливості пригнічувати, гальмувати інтереси і мотиви антисоціальної та іншої шкідливої поведінки. Одночасно, декларованою метою процесуального примусу у цивільному судочинстві визначено спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства.

Однак, в ряді випадків, в контексті дієвості заходів примусу, спостерігається невідповідність форми меті, що у свою чергу породжує обґрунтовані сумніви у їх здатності попереджувати виникнення процесуальних ускладнень у ході здійснення судочинства або ж оперативно усувати наслідки таких ускладнень. Це дозволяє вести мову про декларативність інституту процесуального примусу у його сучасному форматі.

Отже, видається слушним, з метою досягнення задекларованої для процесуального примусу мети, спрямувати на це інші процесуальні засоби, оминаючи при цьому взаємодію у формі примусу з тією особою, в інтереси якої явно не входить об'єктивний розгляд справи та справедливе вирішення спору.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с. URL: <https://archive.org/details/velykyslovnyk/mode/2up> (дата звернення: 01.12.2025).
2. Куцик К.В. Заходи процесуального примусу в цивільному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії): 12.00.03. Київ, 2017. 187 с.
3. Мельник Я.Я. Гарантії реалізації цивільних процесуальних обов'язків учасниками цивільного процесу. *Особливості дії цивільних процесуальних обов'язків в Цивільному процесуальному праві України*: монографія / за ред. М.М. Ясинка. Київ: Алерта, 2014. С. 313–329.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.12.2025).
5. Кучер В.О., Парасюк В.М., Бориславський Р.А. Правова природа заходів процесуального примусу в цивільному процесі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 10—16. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-2-2>.
6. Корунчак Л.А. Заходи процесуального примусу в цивільному та господарському судочинстві: правова природа. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 162–165. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/492> (дата звернення: 07.12.2025).
7. Куцик К.В. Щодо визначення поняття процесуального примусу в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2016. № 41. Том 1. С. 116–121. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/33743> (дата звернення: 07.12.2025).
8. Ровинський Ю.О. Поняття та види державного примусу. *Держава і право*. 2010. № 49. С. 35–41. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/34345> (дата звернення: 05.12.2025).
9. Лукіна І.М. Цивільна процесуальна відповідальність: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право»; Харків, 2011. 20 с.
10. Рожнов О.В. Заходи процесуального примусу. Підстави та порядок застосування заходів процесуального примусу. *Цивільний процес. Навч. посіб. для підготовки студентів 3-го та 4-го курсів бакалаврату* / за ред. К.В. Гусарова. Харків, 2022. С. 81–83. Електронне видання. URL: [https://library.nlu.edu.ua/POLN\\_TEXT/SENMK/civ\\_proc-22.pdf](https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/civ_proc-22.pdf) (дата звернення: 07.12.2025).